

יד לוי אשכול

מרים אשכול

לזכרה

כתיבה ועריכה: שביט בן - אריה

עיצוב גרפי: סטודיו בועות

בהוצאת יד לוי אשכול, ע"ר

תצלומים: ארכיון יד לוי אשכול, דוברות הכנסת, דוד רובינגר, הבית הלבן (ססיל סטוטון),
לשכת העיתונות הממשלתית (פריץ כהן, משה מילנה, משה פרידן)

.....

© כל הזכויות שמורות

חשוון תשע"ח - נובמבר 2017

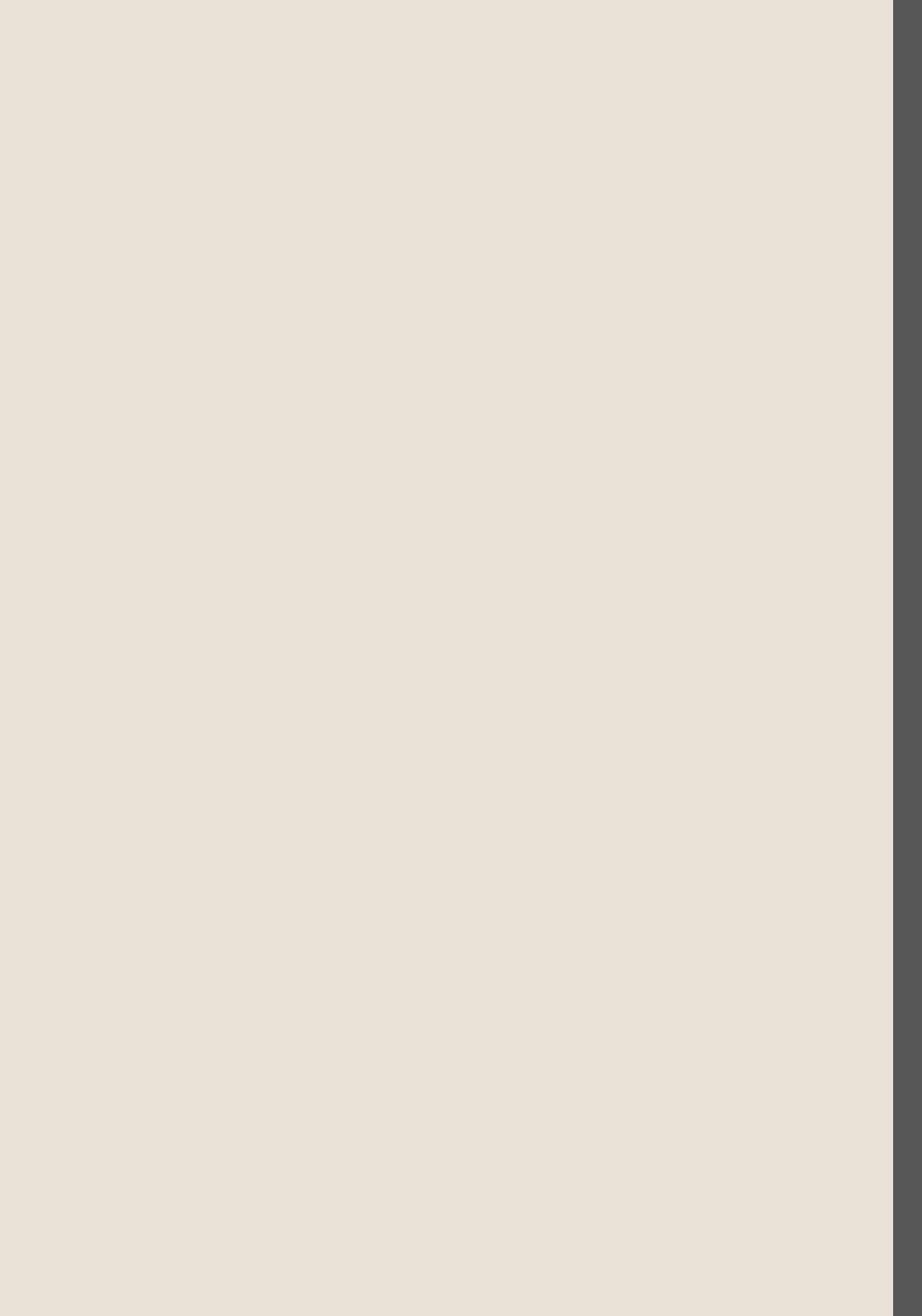

”הופעתי כמה דקות מול עיני העולם.
עכשיו חזרתי אל ביתי, אל מבצרי”

~ מרים אשכול, 1987

שנה בלי מרים

נדמה שהיה זה אך אתמול, שצלצל הטלפון בשבת בבוקר עם הבשורה המרה על לכתה של מרים. כבר שנה עברה. חסרונה של מרים, או גב' אשכול, כפי שהקפדתי לקרוא לה, היה מורגש ומוחשי עד מאוד. דווקא השנה, כחודש לאחר פטירתה של מרים, פתחנו את 'בית יד לוי אשכול', יחד עם השותפים שבחרה מרים, 'החברה להגנת הטבע', וזרם המבקרים המתפעלים מהמקום ובעיקר מדמותו של לוי אשכול - אינו פסק.

'יד לוי אשכול' אשר הוקמה על ידי מרים אשכול, מלאה ידיה בפעילות חינוכית בשנים האחרונות - הוצאת ספרים, העברת מערכי חינוך בכל הארץ, עריכת ערבים לזכרו של ראש הממשלה השלישי ועוד. דווקא בשיא פעילותה של היד - מרכז חייה של מרים, כשהנצחתו של לוי אשכול, הייתה לעובדה מוגמרת והצלחה משגשגת - נגדעה שירת חייה.

מרים ליוותה את יד לוי אשכול ואותי באופן אישי בשנים האחרונות בכל צעד ושעל - הן בהתפתחות פעילות העמותה והן בהקמת הבית. ללא לאות דאגה, שאלה וחקרה על כל קיר ותמונה שיוצגו בבית, אופן הצגתם ומהות חשיבותם לסיפור. עיקר דאגתה הייתה כי סיפור חייו של אשכול ולא פחות מכך - סיפור מנהיגותו האמיצה והייחודית - יוצגו בצורה מכובדת ואמיתית, ללא פשרות.

לצערי הגדול, מרים לא הספיקה לראות בהתגשמות חלומה, חלום אותו נשאה עימה 47 שנים. בית 'יד לוי אשכול' נפתח כשלושים יום לאחר פטירתה של גב' אשכול. כמשה רבנו, אשר רק ראה את הארץ מהר נבו אך לא הורשה להיכנס אליה, כך גם מרים, ראתה את חזונה קורם עור וגידים, אך לא זכתה לבוא בשערי הבית שהפך למוזיאון על שם בעלה, ראש הממשלה השלישי של מדינת ישראל.

אין יום מאז פרידתנו, שאני לא מתפלל כי מרים רואה אותנו ממעל וגאה בעבודתנו. היא בהחלט ראויה לנחת הזו.

נוחי על משכבך בשלום, גב' אשכול היקרה. אנחנו נשתדל בכל לב, להמשיך במורשת שהותרת לנו.

אבי וידרמן

יו"ר יד לוי אשכול

חשוון תשע"ח

נובמבר 2017

שנים מוקדמות

מרים אשכול נולדה בבקאו שברומניה, בתם של אברהם ורבקה זליקוביץ' ואחות צעירה לדוד. אביה היה סוחר עצים ממולח ופעיל בתנועה הציונית המקומית.

עליית המשפחה ב-1934 לארץ ישראל הייתה מאורע מכונן בקרב הקהילה היהודית בבקאו ו"מחצית יהודי העיר נצטופפו בתחנת הרכבת כדי להיפרד ממנה", נרשם לימים בעיתונות.

כשהיא מצוידת בעברית קלה מימי ילדותה בגן ויצ"ו, מרים נקלטה במוסדות החינוך ברמת גן ולאחר מכן בתל אביב, שם קבעו הוריה את בית המשפחה, ברחוב בלפור ולאחר מכן ברחוב החשמונאים. את לימודיה סיימה בבית הספר "בלפור" בתל אביב ובבית הספר האנגלי ביפו, ב-1945.

התרבות העולמית והארץ-ישראלית משכה אותה מגיל צעיר והיא הייתה חברת 'חוג הבימה בנוער' ובעלת מנוי של 'אגודת התזמורת הפילהרמונית הארץ-ישראלית'.

מסמך שהופץ לתקשורת הזרה לאחר נישואיה תיאר את ילדותה הפעילה: חברת מערכת עיתון בית הספר, חברת נבחרת הטניס של בית הספר, חניכה ומדריכה בתנועת הצופים, ועוד - התמדה בלימודי נגינה בפסנתר.

ב-1946 הצטרפה לארגון ההגנה ועברה הכשרה מטעמו במסגרת קיבוץ. היא השתתפה במבצעים להברחת כלי נשק ובאפריל 1948 גויסה לשורות הצבא והשתתפה במלחמת העצמאות, תחילה כחובשת ולאחר מכן בתפקיד מנהלתי, הייתה קשורה עם ליווי השיירות לירושלים הנצורה ונמנתה עם ראשונות החיילות בחיל התותחנים של צה"ל.

יחסי אל האמנות, אל השירה

מרים זליקוביץ'

המוסיקה! מהו הדבר הזה? שואלים רבים וביניהם גם אני. הרבה פעמים חשבתי על אודות זה, וכל פעם היו הדברים נשארם כחידה סתומה בעיני.

והנה פעם בהיותי מרוגזת מאוד פתחתי את הרדיו. אותו זמן נגנו מנגינה נוגה של שוברט (הסרנדה שלו) והנה ראו זה פלא כל רוגזי עבר והפך לעצבות מעיקה. מדוע? גם אני לא הבנתי. אך אז נדברר לי מה רב כוחה של המוסיקה. אז הבנתי שהמוסיקה יכולה להביע בצליליה את שמחת האדם או את עצבותו. אז הבנתי גם איך יוצאים כל הצלילים. אז הבנתי איך יכולים גם הקומפוזיטורים לחבר. אני חושבת שקומפוזיטור אינו יכול לחבר מוזיקה לפי הזמנה. אבל איך אם לא כך? התשובה היא פשוטה. קומפוזיטור מתרשם מדבר מה. למשל מיופי איזה מראה נוף או דבר דומה לזה. הוא בא אחר כך הביתה ולנגד עיניו נראית אותה תמונה מרהיבה ויפה. הוא לוקח את כלי נגינתו בידיו ולאט לאט מחבר לפי מראה אותה תמונה צלילים שונים. פעם הוא מנמיך את זה. פעם הוא מעורר אותם כאילו בשמחה. אחר הוא רואה את התמונה עצובה והנה גם צלילי כליו יוצאים נוגים ושקטים ולפעמים גם קורעי לב...

המוסיקה היא דבר חשוב מאוד לאדם. לפעמים ברגע של עצבות אם ינגנו לפניו קטע שמח עיניו יתעוררו והוא יתאושש גם כן ויתחיל לשמח יחד עם צלילי המוסיקה... הדבר המרגיז ביותר הוא כי אין בני אדם יודעים תמיד להעריך את ערכה האמיתי של המוסיקה או גם של המחבר. הרבה פעמים היו חושבים את המחברים כשבימינו מעריכים אותם מאד למשוגעים או כדומה לזה. בימינו אנו כבר רואים כי המוסיקה אינה סתם ריקוד על העצבים אלא דבר מועיל לפיתוח חושיו של האדם. מי יתן והיה העולם מגיע לאותה ולו דרגת תרבות גבוהה שהיו מבינים כולם כאחד את ערכה המלא של המוסיקה.

אברהם זליקוביץ' וילדיו

דרכה המקצועית

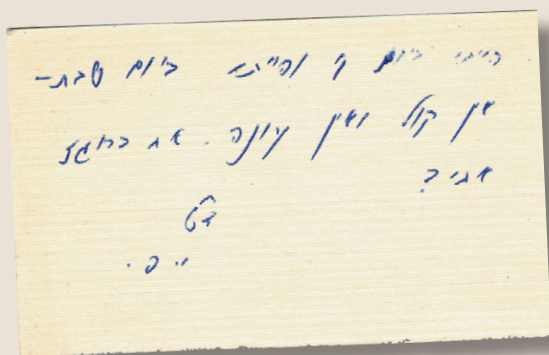
לאחר שחרורה משירות צבאי ביוני 1949, עזבה את בית הוריה לירושלים. מרים לימדה שיעורים פרטיים באנגלית והחלה ללמוד ולעבוד באוניברסיטה העברית.

במהלך 1951-1952 שהתה כעשרה חודשים בהולנד והתגוררה בבית משפחת נשיא, קונסול מדינת ישראל באמסטרדם. היא הייתה מורה פרטית לילדי המשפחה וסייעה, בין היתר, בארגון ספריית הקונסוליה.

עם שובה, התמסרה ללימודים גבוהים והשתלמה במגוון תחומים: ספרות, פסיכולוגיה, פילוסופיה, סוציולוגיה, מזרח תיכון, היסטוריה, קבלה, תולדות האמנות, וכן בשפות: לטינית, צרפתית וצרפתית עתיקה, אנגלית ואנגלית עתיקה.

בתקופה זו סייעה לדר' וולפגנג פון וייזל בחיבור ספרו 'חיל התותחנים בימי מלחמת הקוממיות', שפרסומו נמנע על ידי הצנזורה.

באוניברסיטה העברית, עבדה כספרנית החוג להיסטוריה וכעוזרת המחקר של פרופ' יהושע פראוור, לו עזרה בעריכת ספרו 'תולדות ממלכת הצלבנים'.

מינואר 1956 ועד אפריל 1969 עבדה בספריית הכנסת.

פרופ' פראוור - 'את ברוגז איתי?'

”חומר רוחני ממלאני ומקיפני מכל
הצדדים. האנשים שבחברתם אני
מבלה כל כך מלאים חכמה ודעת
שקשה להינתק מהם”

~ מרים במכתב לחברה, מאי 1946

הייתי כל מה שצריך לעשות: מזכירה,
מטפלת, עובדת בתחקירים וכל מה
שאתה רוצה”

~ מרים אשכול על חלקה במשק ביתו של שר האוצר

שבעה עשורים חיה מרים בירושלים, בשכונת רחביה.

במחצית שנות החמישים עברה להתגורר בביתן שבחצר בית משפחתו של שר האוצר לוי אשכול, בשדרות בן מימון. אשת השר אלישבע אשכול הפכה במהרה לידידתה הקרובה, ומרים סייעה לה במשק הבית ויצרה קשרי קרבה עם בנות המשפחה. לימים סיפרה לעיתונות: "אלישבע הייתה קוראת לי שאכנס ואשוחח איתה. גם כששכרתי דירת חדר לעצמי, לא נתנה לי ללכת לשם, וביקשה שאמשיך לגור איתם. אם יום אחד לא הגעתי לביקור, הייתה רבה עם אשכול, שוודאי אמר לי משהו שבגללו לא באתי".

בראיון לעיתון "הבקר" ב-1964 סיפרה אמה רבקה זליקוביץ': "שתיים העריצה ומעריצה מרים ביותר: את אלישבע ז"ל ואת נועה, בתו הבוגרת של לוי אשכול".

ב-1956 עברו לוי ואלישבע אשכול לשכונת טלביה, בעוד מרים נותרה להתגורר בקרבת מקום, בשדרות בן מימון 37. קשרי הידידות עם המשפחה ועם השר אשכול נמשכו גם לאחר פטירתה של אלישבע, ב-1959.

תוך כדי עבודתה בכנסת המשיכה בלימודיה האקדמיים, וב-1962 סיימה את לימודי התואר השני בהיסטוריה, עם התמחות בתולדות ימי הביניים. בנוסף עסקה בעבודות לימוד, תרגום ומחקר, ונערכה לקראת לימודים לתואר שלישי בתולדות האמנות.

עם חברת הכנסת דבורה נצר, 1965.

מרים אשכול: הקמת ספריית הכנסת

מראיין: ד"ר ניר מן

באמצע שנות החמישים, בתקופת הכנסת השלישית, התחלתי לעבוד בספריית הכנסת בירושלים. הממונה על ספריית הכנסת הייתה קלרה ארן, אשתו של ח"כ ושר החינוך זלמן (זיאמה) ארן, מראשי מפא"י.

קלרה ארן למדה איתי ועם קמילו דרזנר באוניברסיטה העברית, למרות שהייתה מבוגרת משנינו בשנים רבות. לאור הכרות זו היא גייסה את שנינו לצוות הספרייה כשמונתה לתפקידה בכנסת. איש מאיתנו לא למד ספרנות, ולמעשה לא היה לנו ידע מקצועי בספרנות. לי היה ניסיון מועט בתחום זה משום שבמהלך לימודי באוניברסיטה העברית שימשתי ספרנית של החוג להיסטוריה, אולם זה לא היה ידע מקצועי שיטתי.

לפני בואנו היו ספרים, אבל לא הייתה ספרייה. אנחנו יצרנו את הספרייה יש מאין. לעזרתנו נחלצה הגברת פיינגולד, הספרנית המבוגרת שהגיעה מאמריקה והתגוררה בירושלים. היא הייתה בעלת ניסיון עבודה עשיר בספרייה ממוסדת בארצות הברית, אבל לנו לא היה מושג בסיסי בספרנות מקצועית ובשיטות הקטלוג האקדמיות. גברת פיינגולד הייתה אישה מאוד נחמדה ומאירת פנים שהדריכה אותנו באורך רוח וניחנה בסבלנות רבה. השגיאות שעשינו איתה, והיא איתנו, לא ייאמנו. לא ידענו דבר והיא לימדה אותנו את יסודות המקצוע.

לא היו הגדרות ברורות של תפקידי הצוות, וכולנו עבדנו יחד ובנינו את הספרייה לפי הבנתנו - סידרנו את הספרים, קטלגנו אותם והעמדנו את העיתונים וכתבי העת לרשות חברי הכנסת. הספרים סודרו על מדפי הכונוניות במרתף לפי נושאים (ספרות, עיון, היסטוריה), וכמובן לפי שפות (אנגלית, צרפתית, רוסית, גרמנית). ספרים בנושאי חקיקה, מדע המדינה ותורת המשטרים נרכשו רק בשלב מאוחר יותר, כשתקציב הספרייה הוגדל.

בשלב הראשוני התרכזנו ברכש בנושאים שהכרנו וידענו, לרבות ספרים בערבית לחברי הכנסת הערבים ולעוד שניים-שלושה חברי כנסת יהודים שקראו ערבית. לרשות הקוראים הועמדו העיתונים היומיים שיצאו לאור בארץ, ורכשנו כתבי עת מכל העולם - הטיים, הניו-יורק טיימס, פרבדה, איזווסטיה מברית המועצות ועוד. עם הזמן למדנו להזמין ספרים מההוצאות לאור, ורשימת הרכש הושפעה מהביקורות שקראנו בעיתונות או מהזמנות חברי הכנסת. הגורם המשפיע ביותר על קניית הספרים היה התקציב, שבדרך כלל היה מוגבל מאוד. כשהיה כסף קנינו, וכשלא היה כסף לא קנינו.

הספרייה הייתה תחילה בקומה העליונה בבניין מר-חיים, שמול בית פרומין. בשלב מסוים הועברו ספרי הספרייה מבניין מר-חיים למרתף בית פרומין, ואולם הקריאה הוצב בקומה הראשונה. אולם הקריאה היה מאוד נעים והשרה אווירה עיונית מכובדת.

במשך הזמן הצטרפו לצוות אנשים נוספים, ובהם נעמה פרומקין (אביה היה מספרני הספרייה הלאומית באוניברסיטה העברית בגבעת רם, והיא נישאה לבנו של השופט גד פרומקין ולימים עברה לעבוד במוזיאון ישראל). בין העובדים המבוגרים שהתנדבו לעזרת צוות הספרייה היה גם יקה ירושלמי מבוגר שנהג להגיע לעיתים ענוב בשתי עניבות, משום שבפיזור דעת שכח

שכבר כרך את הראשונה לצווארו. לאחר מכן הייתה תחלופה גדולה של העובדים מפני שמרביתם לא היו מקצועיים והם לא מצאו את מקומם בעבודה.

לפי החוק, נדרשו הוצאות הספרים לשלוח עותק מכל ספר לספריית הכנסת ולספרייה הלאומית. בספרייה הצטברו כמויות עצומות של ספרים ישנים מכל הסוגים, וכן רומנים ובלשים מכל הבא ליד שהיו חסרי כל ערך ספרותי.

חברי הכנסת היו מגיעים להחליף ספרים ולעיין בכתבי העת. הם היו מגיעים לאולם הקריאה ומוסרים את רשימת הספרים המבוקשים. אם הבקשה הייתה דחופה, הם חיכו במקום והספרנית הייתה מטלפנת לעובדים במרתף להעלות את הספר המבוקש, או שאחד הספרנים ירד להביא את הספרים. בדרך כלל רשימת הספרים הייתה נמסרת לעובדים מראש וחברי הכנסת באו מאוחר יותר לקחת את הספרים המוזמנים. לא פעם נעזרנו בעובדי הכנסת לסחיבת משלוחי ספרים או העברת ריהוט ועבודות אחזקה שוטפות.

מרבית חברי הכנסת היו אנשי עבודה משטחי הביצוע והעשייה הציבורית שלא התמצאו בתחום הספרותי ובעולמם לא היה מקובל "לבזבז זמן על ספרים". הם נהגו להתייעץ איתנו ולא פעם ביקשו שנבאר להם את הכתוב בהצעות החוק, או מושגים בלועזית שהם לא הכירו.

חברי הכנסת היו מסורים לעבודתם והגונים, למרות שחלקם היו מחוסרי השכלה פורמלית מלאה. חלקם רכשו את ערכי התרבות והידע שלהם מפעילותם הציבורית ומניסיונם האישי ללא השכלה אקדמית, אבל הם שאפו להרחיב את ידיעותיהם. הם באו עם כל מיני בקשות ופניות לביאור קטעי טקסט שגם אנחנו לא תמיד ידענו והבנו. היינו בעלי השכלה אקדמית מהאוניברסיטה העברית בתחומים מסוימים, אבל לא ידענו את כל התשובות ובוודאי שלא שלטנו בכל הנהלים. היו חברי כנסת אחדים שלימדנו אותם אנגלית בפינת אולם הקריאה, והם למדו בשקידה.

בחוג נאמני הספרייה היו חברי כנסת שנהגו להחליף ספרים ברמה גבוהה ואיתם היה תענוג לשוחח על ספרים ולהחליף דעות. היינו משוחחות עם חברי הכנסת על ספרים, המלצנו להם והם המליצו לנו. השיח הספרותי היה מאוד מפרה ושיתוף הפעולה השפיע על רכישת הספרים המצומצמת בגלל אילוצי התקציב. מרבית חברי הכנסת והעובדים היו ממפלגות הפועלים, אולם לזהות המפלגתית לא הייתה השפעה כלשהי על היצע הספרים וכתבי העת. חברת הכנסת אסתר רזיאל-נאור ממפלגת חרות הייתה קוראת אינטליגנטית ומעמיקה, בעלת ידע עשיר ואישה מאוד נחמדה. היא נהגה לקרוא ספרי שירה ועיון.

ד"ר משה סנה היה מבאי הספרייה הקבועים. הוא היה איש מקסים. אדם בעל שיעור קומה ושאר רוח. משכיל, ממולח, אנושי ו'פרא אדם'. היו לו דעות מגוונות משלו שליבן בינו לבינו ואימץ אותן. באותם הימים רבים העריצו את דרכה של ברית המועצות והוא התלבט בין ימין לשמאל. סנה היה אדם עצמאי ברוחו ולכן גם חולל מהפך בעמדותיו הפוליטיות מהימין לשמאל. הוא כל הזמן העמיד את טובת מדינת ישראל ועתידה מול עיניו. הוא היה מלא כריזמה וכל הספרים עניינו אותו. הוא קרא הרבה ספרות מחקרית ספרי עיון.

סנה היה שוקע בקריאת ספרי עיון בספרייה והמהם חרישית זמירות חסידיות. נהגתי לגעור בו בנימוס מאופק שיפסיק לזמר לעצמו את נעימותיו, והוא התקומם וטען: "מה את רוצה ממני? אלפיים שנים יהודים שרים בזמן לימוד הגמרא, ודווקא בספריית הכנסת אסור לי להנעים את שעות הקריאה?".

יום אחד סנה ראה אותי בספרייה ואמר לי ללכת מהר לקופת חולים, שהייתה מול בית פרוד'נין ברחוב קינג ג'ורג'. שאלתי אותו בפליאה רבה - מה פתאום? והוא אמר לי: יש לך אנמיה. אמרתי לו: למה אתה אומר את זה? והוא ענה: או שאת הולכת מייד לקופת חולים, או שאקח אותך בעצמי. הלכתי לקופת חולים והתברר שהוא צדק.

"אני קראתי את כל הספרים בכנסת, חוץ מהספרים בערבית מפני שלא ידעתי ערבית. אהבתי לקרוא הכל. כל מה שמרחיב את האופקים ואת ההשכלה"

~ מרים אשכול בראיון לד"ר ניר מן, 2016

גרתי אז ברחביה ובכל בוקר הלכתי ברגל לספריית הכנסת בבית פרומין. יום התורנות המלא שלי היה ביום שני שבו התכנסה המליאה ליום דיונים ארוך. העבודה הייתה מתחילה ב-07:30 בבוקר והסתיימה לא פעם ב-23:00 בלילה. האווירה בצוות הייתה משפחתית ולא עשינו משעות העבודה עניין לעיסוק או להתחשבנות כלשהי.

האוכל במזנון הכנסת היה באיכות כל כך ירודה שלא פעם הלכנו לאכול במסעדת הפועלים מול 'פינת' (במקום של הסופר-פארם הנוכחי). בספרייה לא היה כיבוד ולא שתייה חמה. שתייה חמה היינו שותים במזנון. באולם הקריאה לא היה מקובל לעשן אבל לא דקדקנו בהקפדת יתר עם מי שהתעקשו לעשן.

על רקע משכן הכנסת בעת הקמתו, 1963.

יום ראשון ה-16 ביוני 1963 היה יום קיץ רגיל. המבקרים בספרית הכנסת היו מעטים. רק הח"כים הירושלמים הטריחו עצמם לספריה להתכונן לשבוע הכנסת. באותם ימים היו הח"כים פחות משכילים ומשום כך הרבו להתכונן לקראת הישיבות. היו פונים אלינו, הספרנים, וביקשו חומר קריאה ולעתים אף לבאר להם למה מתכוונים הדברים האמורים בהצעות החוקים.

למעשה העדיפו רוב הח"כים את יום שני בבוקר להכנת הפעילות במליאה או בוועדות למיניהן. על כן הכינתי את החומר לוויכוח של יום שני, פרשנות לחוקים השונים ועמדתי כבר לאסוף את מטלטלי ולצאת בדרך הביתה.

הטלפון צלצל. הסתכלתי במכשיר השחור וחכתי בדעתי אם לענות או למסור לשומר שיצאתי הביתה. המשמעת ניצחה. ניגשתי למכשיר והרמתי אותו. מצידו השני של הקו הייתה עפרה, בתו הצעירה של אשכול. קולה היה רווי התרגשות ודאגה: "חנה זמר צלצלה בבהילות והודיעה שב.ג. התפטר. מה יהיה עכשיו? ומה יקרה לאבא? בואי הביתה!".

"אבוא עוד מעט", עניתי. "אגש קודם לביתי ואחר כך אגש. אל תדאגי".

"טוב, בואי", הפטירה. הנחתי את השפופרת על כנה ובצעדים איטיים עשיתי דרכי הביתה. הידיעה הייתה מהממת אם כי משהו עלה בזיכרוני. ביום רביעי ה-12 ליוני אמר ח"כ ברוך אזניה - איש מפא"י וחבר גבעת חיים ואחד ממנסחי המצעים של מפא"י לכנסת, שתהיה מהפכת חצר וכפי הנראה שאשכול יהיה ראש ממשלה.

כאשר שאלתי את אשכול מה פירוש הדבר, היה קצת מופתע ואמר שב.ג. בזמן האחרון היה עייף ויתכן שבאמת יש בדעתו לנוח מכל הטרדה שהשלטון כפה עליו. אשכול חשב שהזקן (ב.ג.) כפי הנראה רוצה ללכת לשדה בוקר והפעם על מנת להישאר. אחרי הכל אדם איננו מתפטר כל יום שני וחמישי. זה לא משחק ילדים. ועוד הוסיף: "אבל חזון למועד".

עד שלא הגעתי הביתה לא תפסתי עד כמה אנשים הושפעו מהידיעה הקצרה. הטלפון לא פסק לצלצל. אנשים לא ידעו את נפשם. אחד מעוזריו של אשכול אמר: "זה בא מוקדם משחשבו".

המבוכה הייתה כללית. פצצה נזרקה ואנשים שכל חייהם היו שזורים וקשורים אל דמות האב הגדול של ב.ג. פתאום נשאר בלי ראש ובלי מוביל. אמנם ידעו שברקע ישנו אשכול והוא ודאי יהיה זה שימשיך אבל מדינת ישראל בלי ב.ג. היתכן? והרי הייתה תקופה קצרה שהוא, ב.ג., הוחלף ואת התוצאות אנו יודעים. וגם אז הוצע השלטון לאשכול. הוא סרב והפליט בבית בבדיחות הדעת "שב.ג. יציל את השלטון מידי מישהו אחר ולא מידי", ונשאר בתפקיד שר האוצר.

כל השבוע הבית היה כמרקחה. הבנות הגיעו, עוזרים, מומחים, חברי הממשלה, האופוזיציה. כולם נהרו. אשכול לא רצה שהמדינה תישאר ללא שלטון קבוע. הוא ידע שזו תהיה "ממשלת המשך" כי הרי הוא היה תלמידו וממשיכו של ב.ג. ומה יש פה לשנות?

אחרי שהנשיא, ש.ז. שזר, הטיל על אשכול (בפעם הראשונה בכתב) את התפקיד להרכיב ממשלה, הוא הלך אל חברי הממשלה היוצאת ואל אלה שרצה לצרף לממשלה והצליח לשכנע אותם שיצטרפו לממשלתו החדשה-ישנה. אלה, שברובם ידעו שאי אפשר להשיג דבר נוסף אם יתנגדו - אלא, אולי, בחירות חדשות ולזה לא היה לאיש רצון - הצליח אשכול להשלים את מלאכת הרכב הממשלה בזמן קצר ביותר.

הגיע יום שני 24 ביוני '63. אשכול נכנס למליאת הכנסת להציג את ממשלתו החדשה-ישנה. הוא ביקש לקבל את הסכמתה של הכנסת ואת ברכתה.

בעוד הוא מרצה את דבריו בפני הבית נכנס אלי לספריה אדם שלימים היה איש רפ"י ואשר השביע אותי שאת שמו לא אזכיר - וניתח את המצב:

"אשכול איננו מסוגל להתוות את המדיניות, בייחוד זו של החוץ ועל כן הלך לפייס את זיימה (ארן), כיוון שגולדה רצתה לפעול יחד עמו. הקבוצה גולדה מאיה, פנחס ספיר וזלמן (זיימה) ארן, שלושם מעמודי התווך של מפא"י, הם משחק בידי גילי (ישראל גילי מראשי אחדות עבודה שנפרדו בשנת 1944 ממפא"י) במה שנוגע לאיחוד תנועת הפועלים כי הם רוצים את פנחס לבון חזרה (פנחס לבון הודח ב-1961 מתפקידי במפלגה). אשכול מתוך פשרנות יתר ומתוך פחד להיות לבד, ודאי ברור לו שאין בכוחו לשאת בכל המעמסה לבד ואז קרא להם וכעת יש התנגדות לזיימה והצעירים הנלחמים. ואז יאמר אשכול: "טוב, תציע משהו טוב יותר", ואז גולדה תשתף פעולה ואם יכשלו, יצטרך אשכול לקרוא חזרה לזקן וזה בעצם מה שהזקן רוצה".

נשארתי פעורת פה. איזו בעיטת פתיחה חברה! פשוט נפלא. כל יום הביא עמו גל של שמועות ונבואות שונות. בכנסת החלו מלחשים: במקרה ובאיזה מקום תהיה ולו גם ירייה אחת לא יהיה בממשלה הזו מי שיסדר את ענייני החוץ והביטחון. כי הרי לא גולדה, לא זיימה, לא ספיר ואפילו לא אשכול - איש מהם לא יוכל ולא ידע מה לעשות.

עיתוני הערב לא יכלו שלא להתערב ולבחוש גם הם. הם כתבו: "ב.ג. נתן כל מיני הכרזות שונות ומשונות אשר בעצם מטילות ספק בכושרו ויכולתו של אשכול ומכשילות אותו לא מעט". ב-24.6.63 כתבו בעיתון "חרות": מה בעצם, יעשה דב"ג? חידה שפשרה אינו ברור עדיין לראשי מפא"י, ואף לא למקורביו של ראש הממשלה ההולך. דב"ג לא עטף את עצמו במעטה של שתיקה. המתין שיבואו אליו. פנתה אליו משלחת של ראשי המפלגה, ביקשה ממנו כי יחזור לפחות מהתפטרותו מן הכנסת. כאשר הודיע על הסכמתו לחזור בו, אמר זאת תוך כדי חיוך האומר: "כאילו ניצחתם בני". למעשה התכוון להצביע על כך, כי אי אפשר בלעדיו.

דב"ג בעצמו גילה ביום שישי כי אין הוא חושב להישאר "מנוטרל" מחוץ למסגרת. הוא אמנם יהיה ח"כ מן המניין, יחווה את דעתו בבעיות פוליטיות שונות. יש יסוד לסברה כי לוי אשכול חושש מפני העמדתו בגלריית המודחים - והוא יפעיל את כל מאמציו כי ביום בו ישוב ב.ג. לממשלה, כפי שסוברת הנחה מסוימת, הוא יחזור להיות אחד השרים ולא יצטרף אל קבוצת "כל אנשי שרת".

חלק מאותו בית

מרים אשכול*

מבעד לחלון המסורג של אולם הקריאה הציצה פאת רקיע אפורה. זרויף טורדני ירד ללא הרף. האולם היה מלא מפה לפה. אנשים שקראו ופטפטו אלה עם אלה בלחש. התנור הפיץ חום מרדים והכל התנהל כמו בכל יום רגיל אחר. אלא שלדידי הוא לא היה רגיל כל כך. בשעות הצהרנים נקבעה פגישה עם הרב. צריך לחתום על כתובה כי בשבוע הבא אנשא.

עוד בשש בבוקר צלצלו טדי קולק ואלי אייל. הם נפגשו כדי לנסח משהו לעיתון כי השמועות עשו כנפיים - אשכול מתחתן. אשכול ואני היינו די נבוכים. מה רוצים בעצם? כלום אין זה עניין בין שני האנשים הנוגעים בדבר - למי זה חשוב ומה זה עסקם? אבל טדי ואלי בשלהם: אם לא תהיה הודעה מנוסחת יכתוב כל עיתונאי ככל העולה על רוחו, מוטב כך. נכנענו.

ועכשיו צריך ללכת הביתה. בקשתי מחברותי לעבודה שתחלפנה אותי והבטחתי לחזור בזמן הן על מנת לשחרר אותן והן משום שאחר הצהרנים התקיימו הבחירות לוועד העובדים והייתי צריכה להצביע. לקחתי את התיק והמעיל ויצאתי את הבניין בכיוון הביתה.

הגשם רומם לי את מצב הרוח, ונוסף לזה הרי אשכול הבטיח נאמנה למלא את בקשתי האחת והיחידה - להרשות לי להמשיך לעבוד. אינני רוצה לשבת בבית. אשכול חייך: נראה אם תחזיקי מעמד. לנוכח אתגר כזה הבטחתי לעצמי שאוכיח קבל עם ועדה שאני יכולה, ועוד איך, להחזיק מעמד.

כשיצאתי מהכנסת פגשתי את סאלי, ספק מגדת עתידות ספק אדם חכם ומבין. תמיד היא קובלת שאני שואלת ולא מאמינה לה. דבריה הראשונים היו: "מזל טוב, ובכן את מתחתנת היום". חייכתי בסלחנות. "לא סאלי, זה לא היום. בעוד שבוע". "כן, כן. היום. עכשיו". משכתי בכתפי. ודאי ערבבה את היוצרות והתאריכים.

ירדתי מהאוטובוס ועשיתי את דרכי אל הבית בבוסתנאי 3. הבית שעמד על גבעה קטנה בלט באבניו הוורדרדות והקימורים היפים שלו. ג'מילה העוזרת לכל דבר באה לפגוש אותי. עשרה ילדים יש לה וכל כולה אמהות ועליזות, ואומרת לי: "אדון טדי ביקש שתתקשרי איתו". תמהתי. מה יכול לרצות טדי עכשיו? אולי לדחות את מועד בואו של הרב. צלצלתי אל טדי והוא מיד לעניין: "ראי מרים, העיתונים מתחילים להשתולל. הם רוצים להדפיס כל מיני סיפורים ואם תדחו את החתונה לא תוכלו לחיות. על כן חשבנו שאולי מוטב שתתחתנו עכשיו, כלומר בשעה אחת וחצי".

הסתכלתי בשפופרת וחשבתי שבינתי נתבלבלה עליי. "השתגעתי?", שאלתי ללא צרמוניות, "הרי גם אני צריכה לספר למשפחתי, ונוסף לזה קבעתי עם נועה שנלך מחר לקנות שמלה לחופה. אז מה עכשיו?". טדי התרכך - "אז את רוצה שנדחה את זה לשש וחצי?". התייאשתי. לך דבר עם גבר על בחירת שמלה. עניתי: "אם המדובר בין אחת וחצי לשש וחצי, אני מעדיפה באחת וחצי".

ניסיתי להתקשר הביתה ולידידים אבל ללא הצלחה. לא עובר זמן רב והשעה הייתה כבר אחת וחמישה ומתחילים להגיע כביכול העדים. אני פונה אל אחד מהם ושואלת אם יש לו טבעת להשאיל לי. הוא מחייך - "אינך זקוקה לה היום, זה בשבוע הבא. היום רק חותמים". אני מנסה

להעמיד אות על טעותו והוא בשלו. אלא שבינתיים נפתחת הדלת וכולם מגיעים: טדי, אורי, נסיהו, יוסק'ה שרון, שומרי הראש, הנהגים ולרפואה ג'מילה.

אשכול נכנס עם הרבנים לחדר העבודה שלו. יושב עם מגבעת על הראש כשהבעה מוזרה שפוכה על פניו. לרגע הרים עיניו ובהן נצץ אותו מבט קונדסי שכה הטבתי להכיר. אלוהים, חשבתי לעצמי, מי יודע איך הוא יבלבל אותם. יעמיד פני תמים וימתח אותם כהוגן.

ואמנם כן עשה. הרבנים ביקשו שינקוב בסכום שייתן לי בכתובה. ללא עיכוב נקב בסכום העצום חמש לירות, כי כך הוא נתן גם לאלישבע בזמנו. הרבנים הנדהמים הציצו זה בזה והתחילו בהפגנת סבלנות וסובלנות לבאר לו שאין זה נאה אפילו לחשוב על סכום כזה. "נו טוב, אז חמישים". הרבנים לוחצים עוד ואני בעד הדלת רואה שאשכול מתחיל ליהנות. לבסוף הוא אומר: "5000". "יותר מזה", הוא מכריז - "יוק".

מעמידים את החופה בחדר הגדול. חדר צנוע למדי, אולי מדי צנוע. וילונות מיושנים והכורסאות מרופטות קמעה, והחדר ריק ועירום. אף פרח לא היה בנמצא. אלא שאשכול בעל החוש הנפלא למצבי רוחם של האנשים הסובבים אותו מרגיש בכך ומיד לוחש לי תחת החופה: "אם לא תתנהגי יפה וטוב, להווה ידוע לך שאמחק את כל האפסים עליהם חתמתי". כמובן שאם הייתה לי תחושה של חשבון נפש רציני, של התרגשות או של יראת כבוד בפני המאורע, זה מחק אותו כליל. והרב לא הבין כיצד זה עומדת כאן אישה צעירה ובמקום להתרגש ולהתרשם מהמאורע היא שואגת וצוחקת והכל בדיחה.

והרב פרדס, רב ספרדי וליברלי, עומד ומשתהה. הנה עומד כאן זוג וכאילו עושה מהתלה למעשה מכל המאורע שהוא כל כך גדול לדידו. אלא שזו היא תכונתו של אשכול. לעולם אין אדם מרגיש בחברתו מתוח ואשם. הוא משרה קודם כל רוח טובה ונינוחה וכל השאר יבוא ממילא.

והחופה קצת על העוקם, קצת מתמוטטת.

בחור אחד גבוה, השני נמוך יותר, ורק

אדם אחד מרגיש כמו דג במים:

ג'מילה. העדה היחידה שראתה

עצמה כבעלת השמחה והחלה

מנצחת על המלאכה. צועקת

על הבחורים: פה אל תעמוד,

שם אל תעשה, זה מותר,

זה אסור, כך אין מתנהגים

בחתונה.

והנה גם זה מאחורינו.

נכנסים לחדר האוכל

שבינתיים טדי

וג'מילה החליטו

לערוך. העמידו

את מחצית

מרים ולוי אשכול, 1965. (צילום: דוד רובינגר)

העוגה שתמר קולק שלחה לנו וכמה בקבוקי שמפניה וכולם שותים לחיים. אל תוך כל ההמולה הזו נכנסת תמי הבת מערד. הייתה עייפה ממסעה ובהפתעה שואלת: "מה הולך פה?".

אחרי שכולם התפזרו אכלנו ארוחת צהריים חטופה. החגיגה הסתיימה ואנו חוזרים - אשכול במכונית שלו למשרד ולישיבה שעזב באמצע ואני באוטובוס לספרייה ולבחירות החשובות לוועד עובדי הכנסת.

שמחתי לחזור לכנסת, אל העולם המוכר והידוע, כך חשבתי לי לעצמי. אלא שברגע שהצבתי רגלי על המפתן נוכחתי שטעיתי טעות מרה. לאותו טקס קצר ומסחרר הייתה השלכה גדולה ממה שתוארת לי לעצמי. משחזרתי למקומי מאחורי המכתבה באו אנשים וחייכו: "שמענו שאת עומדת להינשא. מזל טוב!". "כבר נישאתי לפני שעה קלה", ואותה שיחה ואותה הבעת תמיהה וספק חזרה ונשנתה במשך כל אחר הצהריים. דומני שהדבר היחידי ששכנע אותם

"הקליטו אותי לרדיו. התחלתי להרגיש עד כמה כבולות ידי אדם במעמדי. זה אסור לומר כי לא יאה, וזה - מי אני ומה זכותי כי אומר דברים כאלה"

~ מרים אשכול, יולי 1964

היה המברק ששלחתי להוריי מדואר הכנסת ואשר כמה מהחברים ראו אותו. וזכורה לי היטב תגובתו של ישראל גלילי אשר לקח אותי הצידה בהתרגשות ואמר: "אני מברך אתכם, מרים. אני חושב שאשכול עשה מעשה חכם וטוב". האמנם? נקווה שהוא צודק.

לפנות ערב חזרתי הביתה ברגל. בהיכנסי נפגשתי פנים אל פנים עם מנחם בגין; מאחוריו עמד אשכול. בגין קיבל פניי בהתרגשות לא רגילה. הסביר לאשכול שאנחנו ידידים זה שנים רבות והוא באמת שמח בשמחתי. התפלאתי על מידת ההתרגשות וכאשר נפרד מאיתנו הבינותי שגם לדידו היה זה יום גדול. הוא בא לבקש את אשכול שהממשלה תעלה את עצמות זאב ז'בוטינסקי. וכיוון שאשכול לא ידע טינה מה היא לא כלפי אדם חי, קל וחומר כלפי אדם שאיננו עוד, נענה וההבטחה ניתנה והיה זה אושר גדול ומקור להתרגשות לבגין. בגין עמד ושיבח אותי באזני אשכול וזה הרים גבותיו והפטיר אחרי שבגין הלך: "אבוי לי אם אחת שכזו לקחתי - מוטב היה לי לא לקחת".

הידיעה התפשטה כמו אש וגם לטבריה הגיעה הידיעה ואצלנו נתקבל המברק הבא: "ברכתנו הלבבית שלוחה לך ולרעייתך לבואכם בברית הנישואים. יהיו חייכם המשותפים שופעי אהבה

וחסד ותקוותו שמרים תקל קצת ממלוא העול הכבד הרובץ על ראש ממשלתנו ותנעים חייו ותסייע בידו להמשיך עבודתו הברוכה למען העם והמדינה. מזל טוב. פולה ודוד בן-גוריון”.

אלא שמכאן ואילך היו ימים שהגבול בין יום ולילה היטשטש והקצב הפך למטורף עד שנדמה היה לי לעתים שהרסן והאחיזה שלי על המאורעות הולכים ונשמטים מידיי. ניסיתי לנהוג כתמול שלשום ולא לשנות כמלוא הנימה ממה שנהגתי עד כה. כי דבר אחד הבטחתי לאשכול: לא יהיה הבדל בין מרים שלפני הנישואים לבין מרים שאחרי הנישואים. החלטתי שזה כלפיו חייב להיות וזה אחד הדברים שהיו חשובים לו ביותר. אחד הדברים שקישר אותנו זה היה משום שהייתי קשורה כל כך אל העבר, אל אלישבע במשך שנים, אל הבנות שהיו קשורות, וגם האווירה שהייתה תמיד, שאני חלק מאותו בית, חלק מן העבר. זו הייתה מלחמה לא קלה. צריך היה להסתגל לראות אנשים שעד כה התייחסו אליך בשוויון נפש מתחילים לפתע להתרפס. והיו גם העיתונאים שעטו עליי כעל מוצא שלל רב. סירבתי להתראיין. לשם מה? על חיי הפרטיים אין צורך לספר ועל מעשיי בציבור, אם וכאשר יהיו כאלה, ממילא ידעו.

אבל החומה נפרצה. פה צריך לבקר, שם לקבל אורחים וככל שהימים עברו האירועים הלכו והתרבו. עוד בשבת הראשונה הוזמנו אל בית הנשיא; ארוחת הצהריים הייתה כמו בחיק המשפחה. הנשיא והגברת שזר הכירו אותי עוד מקודם ולא פעם אכלנו יחד בבית אשכול כך שהשיחה יכלה להיות טבעית ונעימה.

אותה הרגשה ואפילו יותר מזה הייתה לי כאשר הגענו לדגניה. לחברי דגניה הייתי מוכרת וידועה מזה שנים מביקוריי שם עם המשפחה ובלעדיה. כך שבבואי הייתי חלק מהם וקבלת הפנים הייתה נעימה, חמה ולבבית.

כעבור זמן הגיעה אליי איזו עיתונאית, אמרה שקיבלה רשות מאשכול לגשת אליי. היא ראתה על אצבעי טבעת זולה מכסף וחסרת פאר, חסרת חשיבות ממלכתית. ואמרת לי “אני מתערבת איתך שכעבור שנה את תשליכי את הטבעת הזו ממך והלאה”. הסתכלתי עליה ואמרתי: “גברתי, למעשה כיוון שאינך מכירה אותי את לא צריכה להתערב, אבל אני מוכנה להתערב איתך שאם תבואי כעבור שנים תמצאי אותי באותה טבעת”.

הימים חולפים מלאים גדושים מאורעות ועימן מתחילות ההכנות לנסיעה לארה”ב. והנה מגיע מברק מרוסיה ששם בצל את כל ההתרגשויות האחרות. האח הצעיר של אשכול אותו לא ראה מזה חמישים שנה עומד להגיע ארצה. באותו ערב שנתקבל המברק העלה אשכול זיכרונות מבית אבא. הוא מספר על בית ההורים שהיה עשיר בחומר וברוח. על האב שהיה בר-אוריין קפדן. על האם שהייתה סמל הטוב, סמל האהבה השופעת, אשר אהבה את אשכול והוא זכר לה חסד נעוריו ועד יומו האחרון קרא לעצמו לוי בן דבורה.

ב-16 לאפריל, במוצאי יום העצמאות היה המופע הפומבי הראשון שלי. נתבקשתי לתת את חסותי למצעד הפזמונים, לחלק את הפרסים ולומר מילים מספר. הכינותי הכל בכתב וישבתי ליהנות מעצם המופע. אשכול משום מה היה מתוח. נתן לי עצות כיצד לעמוד וכיצד לדבר ואני שכלל לא התרגשתי הרגעתי אותו. אולי מפני שלא ייחסתי לזה חשיבות רבה כי לא ראיתי שאני היא המרכז. הבינותי שאני חייבת למלא את תפקידי ותו לא. וכל השאר שעשע אותי באותה מידה שהיה הדבר משעשע לו עמד שם מישהו אחר.

ברכת העיתונאי ג'יימס רוזנטל לרגל יום הנישואין

הארץ
 קתן יומי / המדיל: הרבנות קתן -הארץ- בק"מ / תל אביב, רחוב מוצ"ח 56, בית -הארץ-
 טלפונים: 5-61551 תבת דאר 233 לשלרמות: הארץ תל אביב
 הארץ הס"ט: ד"ר אצ"ח 17, ת.ס.ה.א. 6, ארץ 63784
 בתשובה על לחובת פס

פז'יק אלו יסור אלו, ר' איתק"א = ישור, כ' באור אש"ב
 אר' אלו אשור, חוש אש"ב, שר הנט"ח, אה"ר, באש"ב, הנפ"ץ
 איתק"א - הש"ן והג"ר אש"ב!
 איתק"א אש"ב (ש"ן הי"א: פ"א ז"י אש"ב) אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב, כפי אש"ב אש"ב אש"ב - אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.
 אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב אש"ב.

לר' לוי אשכול, ראש הממשלה, שר הבטחון וחה"כ המכובה, הנערץ והיקר - השלום והברכה לאי"ט!

מעמקי דלבאי, ובקורת רוח, הנני לוחץ יד ימינך ומברך אותך ואת ביתך [במובן העילאי: ביתו זה אשתו] במזל טוב ובכל טוב. מכבר חשתי, כפי שחשו כל מוקיריך=אוהדיך, כי הן זקוק הן צמא אתה לאותו איזון ולאותה אורה ביתית שרק אשת חיל תספק לאיש אשר לו היא מסורה, ואשר לנפשו היא מבינה הבנה בלב ובשכל כאחד. ולהישג זה שאין כמוהו, זכית, בעיצומו של פעלך למען הכלל.

ככל באי הכנסת הותיקים, נמנה גם אני עם מכריה של מרת אשכול הכבודה ועם הנהנים משירותה ויעוצה - ואגלה לך סוד=זוטא שלדידה אינו סוד, בעוונותי הרבים: מדי שבוע, לפחות פעם בשבוע, הייתי מעורר את חמתה, ע"י "פטפט בעת השיעור" - קרי: שיחה בתוך ספרית הכנסת; והספרנית הקפדנית במושגי משמעת סולדת ממשוא פנים, ו"קוראת לסדר" סגן יו"ר הכנסת ועתונאי, יו"ר ועדה וסופר=משפטן, במידה שווה, אשר היא מידת הרחמים [לטובת הספריה ובאיה] ומידת הדין [כלפי מפרי הילכות הסדר] גם יחד. ורק מטעמי נימוס, נמנעה מפניה אל ה"יקה" שבי, המחוייב "מלידה" בתודעת סדר, שתיקה, ושמיעה בקול "נציג השלטון". היום מתבייש אני בחוסר המשמעת שלי, ואינני מעז עוד לבקש סליחתה, מאחר שהיא עלולה להשיב את פני ריקם, בטענה: המורד בספרנית, עושת שליחותה הפקידותית הקשה, בל יבקש להמתיק את הדין באזני רעיית ראש ממשלת ישראל, ומה גם באשר באותן השיחות שעליהן התריעה, נולדו מאמרים שכמה מהם לא היו לפי רוחה של הממשלה.... - ברם, בדעתי את עדינות נפשה, ומתוך העזתי, האישית והמקצועית, בטוחני כי תקבל את מיטב איחולי באותה רוח טובה וידידותית=חברית, בה אני משגרם לה. ואני מקווה כי זכות "עברנו הפרלמנטרי", הלא=עסקני, המשותף תגן על כלנו, ויבטיח טיפול הקשר הידידותי=חברי המקשר והמגשר בין כל באי הכנסת ודורשי יוקרתה, ועמהם נמנים כמקבלי הברכות כ"ג שולחן. בסימן טוב נכנסתם בברית נישואין - "משנכנס אדר מרבית בשמחה". וה' יקיים בכם שורת שמחה זו; והעמקת אחדות וריבוי שלום ורעות גם מעבר לכתלי ביתכם יהיו מנת חלקם, לטובה!

בכל הצניעות אני מבקש את הזכות ללחוץ יד ימינכם גם "פנים אל פנים"; ואמנם עד עתה עדיין לא באתי על סיפוקי לגבי המשלות שהבעתי, בתחום המקצועי שלי, באזניך ובאזני עוזריך הנאמנים והנערצים, אבל הבה נקווה כי גם כאן אראה פרי עמל ורצון טוב. בברכת כל טוב, גם בשם רעיית ת' ובמלוא היקר ובדרך ארץ, הנני שלך,
ג'מס יעקב רוזנטל

לצידו ובצילו

עם כניסתה אל החיים הציבוריים, מרים אשכול פעלה לחזק ולעודד את השיח הציבורי בנושאים שונים. מאות רבות של פניות ציבור התקבלו בלשכת ראש הממשלה כשהן ממוענות אל אשת ראש הממשלה ונענות בעצה טובה וביחס חם.

באירועים שונים שקיימה בבית ראש הממשלה, ביקשה לשלב ככל הניתן אמנים עולים שעשו את צעדיהם הראשונים בישראל. ארגון עולי ברית המועצות נתמך על ידה וקיבל את חסותה הרשמית.

"היא שמרה על אבא והחזיקה אותו בחיים. יש לנו רגשי תודה כלפיה. היה נתנה לו בית חם, חיים טובים ואהבה. לא החברים והיועצים שלו יכלו לתת לו מה שהיא העניקה", סיפרה תמה שוחט, ותרומתה של מרים אשכול לתדמיתו של לוי אשכול תוארה לימים בעיתונות: "דלילה גילחה את שיער ראשו של שמשון; מרים הסתפקה בגילוח שפמו של אשכול. את כוסות התה ההסתדרותיות מזכוכית פניציה החליפה בסט פורצלן. לקחה אותו לויגלה, שהיה חייט צמרת ירושלמי, והוציאה משם ראש ממשלה מהוקצע מעט יותר".

ארגונים למען ילדים, דוגמת אקי"ם ואיל"ן, נהנו מהתגייסותה לאירועים ציבוריים, ועשרות ארגונים נוספים נענו בתרומה כספית או בסיוע אחר.

מרים אשכול קיבלה על עצמה את נשיאות האגודה להבנה ולידידות יהודית-ערבית ובמקביל לעשייתו של אשכול, פעלה גם היא - בשיתוף עם לשכת יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים - בהיענות להזמנות לביקור במועצות מקומיות ערביות, ובאירוח קבוצות מיעוטים, בדגש על נשים ערביות, במעון ראש הממשלה.

הדלקת נר חנוכה במעון ראש הממשלה, 1965. (צילום: משה פרידן, לע"מ)

מעט לעת ביקרה בבתי משפחות שכולות ובבתי החולים, וב-1966 נענתה לבקשת ארגון נכי צה"ל ועמדה בראש הוועד הציבורי להקמת בית הלוחם, באמצעותו גויסו למעלה ממיליון ל"י לרווחת נכי מערכת הביטחון.

כאשת ראש הממשלה ובעשורים שלאחר מכן התגיסה מרים למגוון תפקידים ציבוריים ונתנה את תמיכתה, בין היתר, לארגונים הבאים:

* נשיאה מייסדת של האגודה להבנה ולידידות יהודית-ערבית

* יושבת ראש הוועד הציבורי להקמת בית הלוחם

* נשיאת כבוד של חוג הידידות באגודה לפיתוח המדע ולקידום המחקר הרפואי, בית החולים הממשלתי רמב"ם

* נשיאת איגוד נשים אקדמאיות בישראל

* נשיאת אגודת יידי בית האמנים בירושלים

* חברת מועצת הנגידים של בית החולים שערי צדק

* חברת הנהלת מוזיאון ישראל

* חברת הוועד הפועל של המכון לאונקולוגיה על שם משה שרת, ההסתדרות המדיצינית הדסה

* חברת הנהלת קרן המלגות לחינוך גבוה על שם גילה קריב

* חברת הנהלת ברית עברית עולמית

* שליחויות הסברה ומגבית מטעם ההסתדרות הציונית, בעבור קרן היסוד וארגונים חברתיים

* מייסדת, יושבת ראש ונשיאת כבוד של יד לוי אשכול

במדשאת הבית הלבן עם הנשיא והגברת ג'ונסון, 1964. (צילום: ססיל סטוטון, הבית הלבן)

"הוא היה ראש הממשלה הראשון שהלך
לנצרת, וביקר שם. פעם ראשונה עד 1964
שמישהו נכנס לנצרת וביקר שם. ואחר כך
אני פתחתי את הבית, בפני ערבים. פעם
ראשונה. וזכורני עוד פעם לפני שהוא
נפטר, היו אצלי, קיבלתי כמה קבוצות,
ישבנו ודיברנו – ערבים ישראלים וגם
מהשטחים. ואשכול כבר שכב למעלה,
ואחרי שהם הלכו עליתי למעלה, ושוחחנו
וסיפרתי לו ואז הוא שאל אותי: את מאמינה
שיצא מזה משהו? אמרתי: איני יודעת. אני
מוכנה לנסות. והוא אמר: את יודעת מה –
נסי ותבורכי"

~ מרים אשכול בראיון ליעקב אגמון, 1983

אירוח נשים מאום אל-פחם במעון ראש הממשלה, 1965. (צילום: משה פרידן, לע"מ)

הוֹעֵד לְמַעַן הַחֵל יְרוּשָׁלַיִם

הַזֵּאת לְתַעֲבִיבָהּ

הַגִּבְ מוֹרִים אֲשֶׁכּוּל

זִמְנָה אֶת חֲסוּמֶיהָ הַאֲדִמְרָה
לְמִכְרָהּ הַפּוֹמְפִית שֶׁל יַעֲזִרוֹת
שֶׁתְּרַמּוּ עַי אֲמֵי יְרוּשָׁלַיִם

לְטוֹבַת הוֹעֵד לְמַעַן הַחֵל
יְרוּשָׁלַיִם בְּמוֹצָא הַשָּׁבֹת
הַרְאֵנוּהָ לְיְרוּשָׁלַיִם הַשְּׁלֵמָה

ועד אפעולה

הועד למען החיל ירושלים

Memoriam sibi vobisque duplex et aux signavit
fides loci est rictatus rictibus esse vobiscum

Paris castrum

ב-1970 דחפה מרים אשכול למימוש החלטת הממשלה שהתקבלה באפריל 1969, ופעלה להקמת אגודת יד לוי אשכול כמוסד להנצחת וחקר פועלו של ראש הממשלה השלישי. עד 2008 עמדה מרים אשכול בראש הנהלת היד ובשנים שלאחר מכן כיהנה כנשיאת כבוד.

למעלה מארבעה עשורים קידמה את פעולות החקר סביב דמותו של לוי אשכול, עשייתו בכלל וחלקו במלחמת ששת הימים בפרט. באופן אישי ליוותה ועודדה חוקרים וביוגרפים ותרמה לפרסומיהם מזיכרונותיה ומתוך כתביה. לאורך שנות השבעים והשמונים לקחה חלק פעיל ומרכזי בהקמת ארכיון יד לוי אשכול, ארגונו וסידורו. באותן שנים הונחו היסודות לארכיון מקיף המכיל כחמישים אלף מסמכים.

ב-1977 צלחה בהשגת מטרתה לייעוד מעון ראש הממשלה לשעבר, בו התגוררו בשנות כהונתם, כמוסד להנצחת זכרו ופועלו של אשכול. לאחר מכן פעלה מול רשויות השלטון לשיפוץ ולשיקום המבנה, כמו גם תמיכה במספר יוזמות חקיקה להנצחת לוי אשכול.

חרף הקשיים הכלכליים והבירוקרטים, הניחה יסודות רעיוניים למבנה העתידי ואף הרחיבה את יסודותיו הפיזיים במהלך שנות שיפוץ ושיקום ראשוניים שהתרחשו בשלהי שנות התשעים. את עמלה הגשימה רק מקץ שנים ארוכות, ב-2016, עם נוכחתו המחודשת של מעון ראש הממשלה כבית לוי אשכול.

עם ראש המשלה והגברת נתניהו בטקס האזכרה לאשכול, 2012 (צילום: לע"מ)

”אשכול היה מתייעץ על כל דבר. והחשוב,
שאחר כך היה מסתובב בבית ושר: ’טול
עצה מאשתך, ותעשה את היפוכה’. גם
זה היה חלק מההווי הביתי. כי אני גם לא
הסכמתי לומר אמן אחרי כל מה שהוא
אמר. לי היו דעות משלי, ולו היו דעות
משלו”

~ מרים אשכול בראיון ליעקב אגמון, 1983

”למדתי את השיטה של אשכול. אשכול
זרק רעיון, כולם התנגדו: ’לא יכול להיות
דבר כזה’, ’איך אתה רוצה להחזיר את
זה’, ’איך אתה רוצה לעשות את זה’, ’לא
בא בחשבון’. אשכול אמר: ”אתם צודקים,
אתם צודקים”, והפך את זה עד כדי כך
שהם האמינו שאותו רעיון שהוא זרק הוא
היה רעיון שלהם”

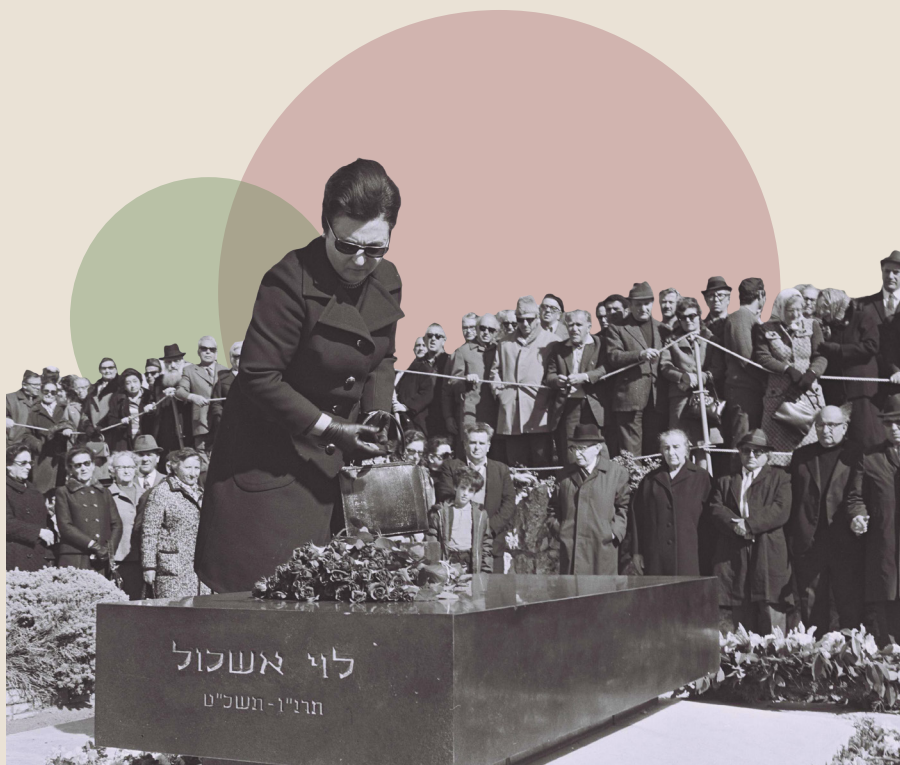
~ מרים אשכול בראיון לארכיון המדינה, 1999

”אני חושבת שזה צריך להיעשות. נקודה.
זה חייב להיעשות. לאשכול לא הייתה
תודעה של היסטוריה. לא הייתה לו. זה
פשוט צריך להיעשות, ואני רוצה שידאגו
לזה ושזה יהיה מונח ושברבות הימים,
יחדלו לסלף את הדמות הזו”

~ מרים אשכול, 1983

טקס האזכרה בהר הרצל, 1973. (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

במעמד החגיגי של פתיחת הכנסת השישית, אחרי ההתעניינות החולפת בחברי הבית החדשים, תהינה כל העיניים מופנות בהתעניינות וסקרנות אל רעיית ראש הממשלה. מרפקים ינעצו במותניים. סנטרים יופנו כלפיה בתנועה האומרת: "הסתכל עליה".

חדוות הניצחון תשתקף, ללא כל מעצורים, מעיניה הרחומות והערות של הגברת אשכול. היא תרעיף חיוך רחב לזה, תתנשק עם האחה, תצחקק בקולה הגבוה, תקרא לשרים בשמותיהם הפרטיים, בין אם הם אוהבים זאת או לא. ותזכה למבט גאה, חמים ואוהב מעיני האיש הזוכה לאחרונה לכינוי האירוני והחביב "בעלה של רעיית ראש הממשלה".

כל המתבקשים לספר משהו על הגברת הראשונה, אף או אולי בעיקר אוהדיה, עושים זאת באי נוחות מסוימת. אפילו כשהם מדברים על פקחותה, השכלתה, חיוניותה, חביבותה, חייניותה, נדמה שהם מגישים מעין תקרובת סמיכה וחמה מדי, שמתעורר הרצון לנשוף עליה שלא תצרב את החיך. עומדים כך בידיים רפויotes ועיניים מסתכלות לצדדים ברצון לסיים את כל העניין מהר, כדי שיוכלו לשוב ולדבר בינם לבין עצמם. לומר משהו אחר מאשר ההערות והתשבחות הגורמות להם כאב שיניים כזה.

כן, כן, יאמרו כולם. אישה גדולה. אישה גדולה. ראו איך נלחמה כלביאה לצדו. איך עשתה את אשכול הפשרן, ההססן, החביב אפילו בחולשותיו, לגבר תקיף ונמרץ. כיצד הראתה מי הוא מי כאן ולמה. השבחים וההערות הביקורתיות נשמעים בערבוביה. פה ושם גם איזה כינוי, בדיחה קטנה. אך כולם היו מעדיפים לדבר על משהו אחר. לא עכשיו. אולי אחר כך. בעוד חודש, בעוד שנה.

בוועידת מפא"י הפגינה בפעם הראשונה ריבונות אבסולוטית. היא נכחה בכל הישיבות. היא התבוננה מסביב. היא רשמה ללא הרף בבלוק שלה, ממנו תלשה מדי פעם פתקים והעבירה לבעלה. "מה היא כותבת שם, בשם אלוהים?", רצו כולם לדעת. רפורטז'ה בשביל "מן היסוד", קבע אחד ברשעות. היא מנהלת יומן פוליטי בשביל בעלה אמר חוג יודע-דבר פרטי. היא קולטת רשמים, הערות והארות כדי להראות לו לאחר מכן את תגובת הקהל. היא סתם מקשקשת, הייתה סברה אחרת. מישהו יודע לספר שפעם הציץ מעל כתפה וראה אותה כותבת בלהט על כל העמוד: מרים זליקוביץ, מרים זליקוביץ, מרים זליקוביץ.

היא מתעניינת וערה לבעיות בעלה? יפה מאוד, אומרים מבקריה המהססים, אולם מדוע היא עושה זו בצורה הפגנתית כל כך? מדוע היא יוזמת או משתתפת בישיבות בביתו? מדוע היא מזמנת אליו אנשים? מדוע היא מסלקת ממנו אנשים? מדוע אין היא משתמשת בהשפעתה העזה עליו בדיסקרטיות, מאחורי הקלעים? מדוע אין היא טורחת להסתיר את יחסה המסתייג לפנחס ספיר, ומדוע מייחסים לה את הרחקתם של טדי קולק, אורי לובראני, ארי אבנר, ועתה חופשתו הפתאומית של אברהם (סיד אפלבוים) אביחי?

למה לא? מסנגרים אחרים. הוא היה מוקף אויבים מבפנים. מישהו חייב היה לחתוך. טוב, אז יתכן שבאמת עמדה מאחורי מכתב חולדה. אז היא ביקרה פעמיים, אישית ולבד, בביתו של

לבון. אז מה? אז היא לא אוהבת את שמעון פרס וקוראת לו שימעל'ה. זה בהחלט לגיטימי. ולמה שלא תעזור בהקמת "אתא"? למה שלא תלחץ על בעלה לפרסם את דו"ח גולן על רפאל? ולמה שלא תלך לחוגי בית? ולמה שלא תסתיר את יחסה לאנשי רפ"י, המתבטא לעתים בהעוויית פניה הנמרצים והעגלגלים. כמה מידידיה הטובים ביותר הם ברפ"י. כמו עמוס דגני, למשל.

"לא הייתי אשת טקסים. להיפך – אני שנאתי תמיד טקסים, והתחמקתי, נסיתי להתחמק, וכאשר היה צריך ללכת לאיזה מקום, היה צריך מסכן לקחת את "אשתו השניה", את עדי יפה"

~ מרים אשכול בראיון ליעקב אגמון, 1983

והאין זה נוגע ללב שהיא ממשיכה לעבוד כספרנית בכנסת, על אף היחסים המתוחים בינה לבין הממונה עליה קלרה ארן? כלום אין היא חביבה אל מנחם בגין, אל משה סנה, אל יוחנן בדר? והאם לא התייעצה עם ידידיה בכנסת אם כן או לא להמשיך בעבודתה? מדוע שתפרוש, מדוע שתעסוק רק בייצוג, תלך לבתי חולים, תקבל משלחות של נשים, תפתח שווקים של ייצוג, תשתתף בהגרלה של פתיחת הילטון? היא צעירה. היא אינטליגנטית. והיא אישיות בפני עצמה.

יתכן ששוב אין זו האישה הצעירה והביישנית שמשכבר הימים. היא רכשה ביטחון עצמי.

בחברת הקאנצלר אדנאואר, 1966. (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

היא נהנית ממעמדה. בתגובותיה יש אלמנט רגשי, אך יש לה בהחלט הכלים לבסס את הרגשיות על בסיס אינטלקטואלי. היא לא תעשה בושות. היא לא הייתה אומרת להאמרשילד להתחתן. כשהיא נוסעת עם בעלה היא זוכה למחמאות על התעניינותה ואינטליגנטיותה? נכון שכמה גבות הורמו בפאריס כאשר אמרה בראיון

רדיפונו, שאופנה והאמנות הקולינארית משאירות אותה אדישה. זכותה. חוץ מזה, היא אמרה זאת בצרפתית שוטפת. והיא יכולה לומר דברים מעניינים אחרים באנגלית, רוסית וגרמנית. לבושה תמיד מסודה, דיסקרטי ומאופק. היא איננה מתאפרת. היא איננה מתנשאת. היא מסוגלת, בדרכה לעבודה, כשהיא נתקלת בידיד שלמד איתה באוניברסיטה, לפטפט איתו קלילות. והא יזכור כיצד הייתה הסטודנטית המסודרת ביותר. כיצד יחד עם חבריו, נהג להעתיק ממחברותיה. כיצד הייתה חביבת הפרופסורים. למעשה נשארה אותה מרים, אבל אחרת.

....

”אנו, הנשים, חייבות לעסוק בעבודה האפורה היום-יומית - ליצור אווירת בית לעולים. זה מקרוב באו”

~ מרים אשכול, ספטמבר 1966

....

בחברת נשיא חוף השנהב, 1966. (צילום: משה פרידן, לע"מ)

אם כן, מדוע היא מעסיקה את מחשבותיהם של כל העסקונה? מדוע, אחרי שהשפיעה על בעלה לחזור בו מהסכמתו לחקור את פרשת 1954, אמר עליה בן-גוריון Cherchez la femme? מדוע מכנים אותה ברפ"י ברשעות חביבה - אוויטה ומרים אחיתופל. וז'אן דארק של המערך ומרים הקדושה? דגניה ב', אומרים, הוא המקום היחיד שבו אין היא מרגישה בנוח. מקבלים אותה ללא כל הסתייגות. אולם נדמה שהיא מצטנפת, מתקפלת, משתדלת למעט את נוכחותה. שם אין מתרגשים ממנה. החברות הוותיקות אינן מזכירות בדברן עליה, את שמה. הן אומרות "היא".

ל"היא", אומרים, אין חוש הומור כמו לבעלה. היא מעמידה עצמה בספריה לרשות כל חברי הכנסת. עוזרת להם. אלה שהיו ידידיה גם בעבר ממשיכים לקרוא לה מרים. אך נדמה להם שהם עומדים ליד מורה. היא יכולה לגעור בהם בחביבות כשהם מפטפטים בספרייה. יש כבר נימה פטרונית בדיבורה. היא לא תסבול, ובצדק, דיבור גס ובלתי אסתטי. היא רגישה מאוד לגבי רמזים בעיתונות על בריאותה ובריאות בעלה, לו היא קוראה גם שלא בפניו "אשכול". היא איננה אומרת "בעלי". כשרוחו טובה עליו, הוא קורא לה מאריאם, או מאדאם.

מאדאם, בעבודה, היא רצינית. אינה מתנפנפת במזנון חברי הכנסת. היא לוקחת, בתלוש, את התה והכריך שלה, וחוזרת לספרייה.

למאדאם יש אופי חזק. היא לא תחייך חיוך פוטוגני מתקתק למי שאיננה מחבבת. היא מחייבת חזק ושוללת חזק. היא קפדנית ביחס לבאי ביתה, כשאין היא סובלת מישהו היא נותנת לו לחוש זאת ולעזאזל הדקות. היא נותנת את הטון ביחסיה עם אנשים. משום מה, אין היא פופולארית ביותר אצל הנשים. לא שאכפת לה.

היא אמנם משתתפת ערה ופעילה בשיחות, כשהדברים אמורים במישור פנימי, ומגישה תקרובת בעצם ידיה הענוגות, אך לעולם לא תתערב בשיחות רשמיות עם נציגי חוץ. אז היא יודעת בדיוק את מקומה. היא מארחת נעימה, זורקת פה ושם הערה אינטליגנטית בשיחה טרקלינית. לא מאבדת את העשתונות או נכנסת לפאניקה כאשר עליה לארח בביתה אורח חשוב כאווראל הארימן. אין מספיק מפות וכלי שולחן מפוארים? טלפון קצר ונמרץ אל ידידתה המיליונרית גיטה שרובה. אין בעיות.

היא הסתגלה מהר מאוד לפרוטוקול. אך יודעת גם להתעלם ממנו בהיתממות. באחד האירועים, כאשר הוזמנו אנשי ציבור לארוחת ערב, מבלי שיצוין שההזמנה מיוחסת גם לנשים, שאלה אורח בתמימות ערמומית "מדוע לא הבאת את אשתך? הרי יש לך אישה יפה". הנשאל השיב שאשתו לא הוזמנה, שהבין שהאירוע הוא לגברים בלבד. "למה?", צחקה. "האם אני גבר?".

זאת לא יאמר עליה אפילו
אויבה המושבע ביותר.

**

עם פרסומו המחודש של טור זה, ציינה סילבי קשת את ידידותה ארוכת השנים עם מרים אשכול, אשר נוצרה לאחר כתיבתו: "תמיד התרחקתי מהתיידדות עם אנשי השלטון. לימים, אחרי מותו, נעשינו חברות קרובות ולמדתי להכירה ולאהוב אותה מאד".

מרים אשכול והמזכיר הצבאי אל"מ ישראל ליאור, 1966. (צילום: משה פרידן, לע"מ)

24.10.1971
 מריק יוקי
 ככה יצאתי רגע לפני בטיחה
 אמרתי לך וזהו. גם זכורתי נקשרת
 לך כמקובל ברוח. ועל כן העשיתי
 אתה קצת ברגע קודם שזה לא היה
 כולו ובמקום של חלום.
 בגלל שפספסתי אף על פי שיש לי
 ביננו דבר גלוי ופשוט: יש חנוכה
 יש עט, יש גבולות יש כסף יש גוף
 אף על פי שיש גבולות.

כמה זה גוף. האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?
 האם יש גבולות? האם יש גבולות?

הריבוי של
 ובמקום קבולי. ועל זה אמרתי
 שיש אדם דברם עשיתי אתה זה
 הן הפסגה של אדם וזהו. ז. ג. ג. ג.

מיריק יקרה

הנה לפניך ראשית אוני בכתיבה לאחר הניתוח. זה עכשיו נפרדתי מן השגריר הרוסי. ישבנו במשרד שעה קלה בשיחה קולחת על הא ועל דא ברומו ובעומקו של עולמנו.

כמובן שהזכרתי לו גם ענין אשת אחי

בינתיים עברו מיום צאתך: יום חמישי, יום שישי, שבת, יום ראשון, יום שני. עוד מעט ואת חוזרת.

היום יום שני. הנאום בכנסת לוכוח. חושבני שאסכם הוכוח רק בשבע הבא. בינתיים כנראה ינאם בבונדסטג הגרמני ארהרד השבוע ואולי יהיה צורך להגיב על דבריו בתשובתי.

אגב הקבלת מברקי לאוירון? לא הזכרת.

בבית פחות או יותר בסדר. עדין אני מבלה הרבה שעות בבית וגם מקבל שם אנשים.

פרופ' לנדו מבקר אחת ליומים. שבע רצון. טריפוס מוצץ דם ואומר שהמצב משתפר משבוע לשבוע.

טלפונים ושיחות לעשרות בעיני מערך. עצבים כמובן נמתחים קצת אבל לא נורא.

ומה אצלך? אני מקוה שהכל הולך למישרים. מאמין שתשאבי קצת נחת רוח חרף הדאגה שלותה נסיעתך הפעם. למן היום שמכתב זה יגיעך ישאר בודאי לא הרבה יותר משבוע ימים.

מברקיך קבלתי. משמח לבב אנוש.

אסים ואלך הביתה. מתקרבת שעה 2. 4- בכנסת. שלום וחיבה מעופריק.

שלך, בעצבות שבגעגועים לא.

ביקור במושב איתן לרגל עשור להתיישבות בחבל לכיש, 1965. (צילום: משה פרידן, לע"מ)

גבירותי ורבותי,

זו לי הפעם הראשונה בעירכם, העיר אשר בדרך זו או אחרת קשורה במוסדות הומניטרים, בחוזי שלום ובשאיפה, לא תמיד מוצלחת, להביא הקלה ושלווה לכל פינות העולם הנידחות והנסערות. והנה אני עומדת היום לפניכם אחרי מלחמה קשה, גם אם קצרה, אשר עמדה לכולתנו ואנו יכלנו לה. אינני מדינאית ואת חלקי הפעיל במלחמה תרמתי לפני 19 שנה אבל אני רוצה לספר במקצת על אותם הימים הנוראים והיפים של מלחמת ששת הימים.

בעצם קשה להגדיר את המצב גם בפנים וגם בחוץ כי הוא מעל ומעבר לכל מה ששוער אי פעם. מה שארע זו רעידת אדמה אשר טלטלה אנשים שהיו במעמקי הייאוש והעלתה אותם לרום התהילה והניצחון.

במשך 19 שנים לא הייתה למדינת ישראל מנוחה. תמיד הותקפה, תמיד התנכלו לקיומה. פעם נפתחה הרעה מדרום פאדיונים ועוד מיני חתרנים ופעם מצפון - פעולות חבלה של אל-פתח ומסתננים אחרים וכמובן ששכנינו ממזרח לא יכלו לשקוט על שמריהם וגם הם צרפו תרומתם להרס והחבלה. והיו אלה החיים מוזרים בעיר בתורה, זו ירושלים הקדושה, כשכל יום נשקפה הסכנה שאיזה חייל יתחיל לירות מעל החומות לתוך החיים הנורמלים שניסו התושבים לנהל.

לא פעם נתכווץ הלב לראות את האלמנות הצעירות, היתומים והאמהות אשר בעליהן ובניהן נפלו קרבן לזדון והרשע. אבל איש לא נקף אצבע. זה אמר עניין פנימי, האחר: אלה התלקחויות לא רציניות ולא פעם גונינו, ולא פעם האשימו אותנו על שניסינו להתגונן. והנה הגיעו ימי המאורעות האחרונים. מצפון ומדרום ובעזרת ובתמיכת מעצמות זרות החליטו שכנינו לשים עלינו טבעת חנק. סגרו את מיצרי טיראן, הרחיקו את האו"ם מסיני. הירדנים הצטרפו למקהלת הרצחנים ואנו ללא ידיד וללא גואל נותרנו להילחם על נפשנו.

כאשר נשאל אחד הנערים הצעירים, שהיה ידוע כבן יחיד למשפחה טובה ואמידה שכל מאוויו היו האוטו שלו והדיסקוטק, מה הניע אותו לקום ולהתנדב לאנשי הצפרדע ולהילחם במסירות וחירוף נפש, הסתכל בוהה בשואל וענה - הרגשתי שאני אחראי בפני ששת המיליונים שהמדינה הזו, המעוז האחרון של היהודי החופשי, תישאר שלמה וחופשית.

ואמנם הצלחנו. זו הפעם הראשונה שהערבים נלחצים ולא אנחנו. אובדן הגדה המערבית היא כיום דאגת חוסיין ולא שלנו. תשע עשרה שנה הפציץ את ירושלים, ו-19 שנה חרדנו לגורל החלק הצר, הנקרא הצוואה, שבין נתניה לתל אביב. דאגנו לבל יעצרו את אניותינו בטיראן, ולבל הפאדיון מעזה יפזר הרס ומוות בדרום. והנה התהפך הגלגל. עכשיו נאצר דואג. הוא מפסיד מיליוני דולארים בשנה וזו דאגה לא קטנה למשקו שבלאו הכי מט לנפול. ובעוד אשר במשך שנים, היו ישובינו הצפוניים נתונים לאש בלתי פוסקת של הסורים היום הם כמעט באמצע הארץ והגבול העוין והמאיים מהם והלאה. אבל לא זו בלבד. יש גם מהפכה מחשבתית בין הערבים. הם עדיין אינם מוכנים לשלום כפי שאמרו בחארטום, אך בו בזמן יש קולות חדשים ונראה שהאחדות והשלמות הערבית איננה כפי שרוצים לתארה.

ואם יש בקעים במחשבתם הרי בכל זאת איבתם לישראל היא עמוקה ודורשת מאיתנו

לא להתפתות להצעות אחרות אלא לאלה שיש בהן ממש ועל ידי זה להבטיח קיומנו וביטחוננו. ואנו לא נטה אוזן לכל אותם ה-good doers המוכנים להתפשר עם הערבים על חשבוננו. אפשר לנצח במלחמה ולהספיד את השלום ובזו הפעם נחושה החלטתנו לבל יקרה הדבר. המדיניות שלנו היא לא להרשות ל-status quo ante של טרוט, בלוקדה ותוקפנות לחזור. ואין גם להסכים לשוב לגבולות שהיו בבחינת פרצה הקוראת לגנב. אנו מצדנו מוכנים למרות ניצחוננו הגדול למשא ומתן עם השכנים, עם כולם יחד וכל אחד לחוד תוך מאמץ לא לנצל את היותנו בעמדת כוח. בחארטום עשו הערבים מאמץ להופיע כלפי העולם כמתונים אבל למעשה סרבו להכיר בניצחונה של ישראל ובצורך לבוא עמה בברית שלום. לנו לא נותר אלא לשמר על פרי הניצחון.

העתיד יורינו את הדרך בה נלך. המלחמה הזו שימשה כור היתוך לכל האזרחים שנתקבצו ובאו אלינו מכל קצוות העולם. העם התלכד בהנהגת ממשלה מלוכדת אשר יצגה 90% מהכנסת וכך היו החלטות הממשלה להחלטות העם. תודות לשקידתה של הממשלה הזו קם והיה צבא אשר הביא תפארת וניצחון בשדה הקרב. מי שלא ראה התעלות ושמחה ביום שחרור ירושלים לא ראה שמחה מימיו. אחרי שנים נגאלה בירת הנצח של היהודים וחלקיה חוברו יחדיו מחדש. והדמעות שנשפכו היו דמעות גיל ולא דמעות עצב וגעגועים להן הסכינו בני עמנו במשך הדורות. ואולי היו אלה גם דמעות על ששת המיליונים ובתוכם מיליון ילדים אשר לא זכו להגיע ליום הזה.

המלחמה תבעה קרבנות. בנים נפלו אבל אמהות ישראל נשאו ונושאות בגאווה את יגונן הכבד. כי הן יודעות שהפעם הקרבן אינו חינום. כדברי חברה מדגניה ב' אשר כתבה אלינו: ימי המלחמה השאירו אותנו המומים וגאים. וזה נותן לנו את הכוח לעמוד בהילקח מאתנו בננו. הבנים שלנו תמיד רצים קדימה. אנו יודעים שאיננו יחידים באל ויש להמשיך בחיים. הרי הם הלכו בגלל זה. על אף האסון שלנו רואים אנו וחיים אנו את חיי העם והמדינה ואולי עתה כפל כפליים כי הקשר הוא קשר דם. - וגבירותי ורבותי אשרי העם שאלה בניו ואמהותיו.

ביקור חייל פצוע מאח"י אילת, 1967. (צילום: משה מילנר, לע"מ)

המסירות הייתה לא רק בארץ. כי אם דבקה גם ביהדות העולם. וכשם שמלחמה זו שימשה כור היתוך לשבטים והשרידים שהתקבצו לארץ כך היא עוררה כאילו בזרם חשמלי את יהדות העולם וביניהם כאלה אשר יהדותם נשכחה מהם. ששת הימי המלחמה תמו אך המלאכה לא נשלמה. האויב אינו רוצה להשלים במפלתו ומאיים בחידוש האיבה. ומאחוריו מעצמה אשר סיפקה כבר חלק גדול מהציוד אשר הושמד על ידנו. מפעלנו היום הוא מפעל משותף שלנו ושלכם לתחיית עם ישראל וביסוסו במולדת הישנה-החדשה.

כשם שהאויב מצטייד בעזרת מעצמות זרות עלינו שומה לפתח את כלכלתנו ולהגדיל מספרנו מבפנים ועל ידי עלייה מן התפוצות וכן על ידי הצטיידות מתאימה. אנו ואתם חייבים לתת בידי חיילינו את הכלים המודרניים במידה מספקת לנו. כדי שיחד עם התושיה של החייל הישראלי נוכל לעמוד בפני המשימות של העתיד. והן רבות ורק בכוחות משותפים של עם ישראל המאוחד נוכל לעמוד גם להבא איתן. ויפה שעה אחת קודם ואז יידע העולם כי העם כולו רוצה בישראל ריבונית.

חברת סם וסיידי ברונפמן, 1965.

תמר ורענן מאוד יקרים,

לא עניתי עד כה כי פשוט לא הצלחתי. הימים חולפים וקשה לומר שעמן חולף ומסתדר הכל. להפך. אבל ממשיכים. אני עדיין כאן בבית וזה עוזר. אבל צריך יהיה לעזוב אותו וזה ודאי יהיה לא קל. אשכול תמיד היה מתגאה שבני אשכול אינם בוכים. זה נכון. אבל אין זאת אומרת שהחלל איננו. הוא ישנו גם אם אין ממלאים אותו בדמעות ואשכול חסר וקשה להתרגל שמלבן מסוים בבית עלמין זה אשכול.

בינתיים כאן באו אנשים באלפיהם ועברו בבית כמו קלידוסקופ ואיני זוכרת דבר חוץ מזה שאני חייכתי, דברתי בלי סוף, כדי לעודד את הנשים והגברים הבוכים ובלבי הייתה רק תפילה אחת: שילכו כבר, שיניחו לי לנפשי. אבל האצולה (גם אם אינה מודרגת) מחייבת ועברתי גם את זה. עכשיו אני על פרשת דרכים. אין מי שיעזור ולא מפני שאין מתנדבים אלא מפני שאני מאמינה שהחלטה וכל מעשה בחיים צריך ויכול לצמול רק מתוך הפנימיות שלך עצמך. והריני נמצאת מתלבטת. אבל כיוון שאני מכירה את עצמי ודאי אצא מנצחת (כך אני רוצה לקוות).

כרגע אינני חושבת על מסעות. אני צריכה להסתדר קודם. אבל הבטחתי לד"ר ג'ו שוורץ שאבוא באוקטובר לארה"ב לשבוע שבועיים ואז אני מקווה שנתראה. אני מתארת לעצמי שאתם עוד תהיו שם. אנא כתבו וספרו לי על עצמכם. ואם טרם הודיתי על תמונות הילדים הריני לעשות כן עתה. ותודה על המכתבים ובעיקר על הידידות.

נשיקות לילדים ולכם.

באהבה

מרים

אנא כתבו

7.7.69

מרים אשכול

אורי יקר,

אתה את הכתובים שלי פלא תתני עד ככה. לאו דווקא בלתי
 או חסד כבדן. פשוט אתה עסקה דמיונית המסכה המוחית לא פריצתו. ויש ימים
 יבטלים שאני מרגישה שאם זה אולי זה דה הסט יבו הוא תכליתית ולא
 יאיתי יעגד ~~העצמי~~ בא וצאג' זאן/אסנוס בשם פתגם ואפן. והואן או איך
 קל. תבטולי ושבלי עצמי להוויין פונו גאן דתה פדאיון פוס אשכול ושבלי
 דה. אגף כשנתי של המאמץ והבדלתי של אנשים-באני קפסו זי אהלי. אלא
 שגם כן פשוט איני תכנה כי הרק יצו הספסו של דבר, אשתי. אלא
 צאגרי. גם אים נראה אפואים שאני נפלא דבתי איין צדאיא אשתיג האקד.
 כן איני מתעקש אףוד לבכאש יתנה מרוב אושכ כן.

את נכחו להתעקש אולי. אלפי' אהן פתאן צדאיא אה
 דבכ אל נסיעה אתה פשוט להחליט אעבר אדיתי שתי. תמצאו-אקד אצרה
 הבאתן אצו איני אקד דהק א ההפלים (אחוזי) אי ידתי שש זי אכס פתח
 אלא עם דה יבא א גפואו קשלו וקדוה ההל' דבתי א- אז אורה אברה
 דה דפרי. אהן נראה זי שותם תיבא קבא אן בארס. פלא מ? אלא
 דהגדו והפועו אהי אתה מתנה אכס כהר באין איונים.

מה אצרך אשכ? איה דגרה הילא דפרי' בולף ופאם איה
 זיבובים וזני שפוגים. יבא ואלפי (בו שואנים אמת?) אלא כה אשכ א
 הקורא אהבב אמתק א התבטא. איני נכחו צמחה אמתק א צתק איין
 זק מושג כמה אתה המסירה גרדה כואשכ הויתפסה אה דבורה הטוקיו
 אצורה. ודאור תודב אהי.

אהי נתיב אשכ אהוי

שלך האבדה

מרים

ולטר יקיה,

אנא אל תכעס עליי שלא כתבתי עד כה. לא מתוך זלזול או חוסר רצון. פשוט אני עסוקה בשמירת המסכה המחייכת על פרצופי ויש ימים ורגעים שאני מרגישה שאם לא אחזיק בה בשתי ידי היא תפול ותתרסק וכל קלוני יעמוד לעיני כל וזאת לא אסכים בשום פנים ואופן. והאמן לי אין זה קל. תרגלתי ושללתי עצמי להאמין שאותו מלבן בבית העלמין הוא אשכול ושזהו זה. אבל רשעותם, רמאותם ובוגדנותם של אנשים - זאת קשה לי לבלוע. אלא שגם כאן פשוט אינני חכמה די הצורך וזו, בסופו של דבר, אשמתי. אבל אל דאגה. גם אם נדמה לפעמים שאני נופלת ברוחי אין זה אלא לשניות בלבד. כך אני מחזיקה מעמד והראש יהיה מורם ויישאר כך.

אני נורא מתגעגעת אליכם ולפריז אבל ברגע זה אין מה לדבר על נסיעה. אני פשוט מתכוננת לעבור לדירתי שלי הנמצאת מעבר לפינה. הבלגן גדול ואני טובעת בתוך כל החפצים (מעודי לא ידעתי שיש לי כל כך הרבה!) אבל גם זה יבוא על מקומו ולקראת החורף בדרכי מ- או לארה"ב אהיה לבטח בפריז. אבל נדמה לי שאתם תהיו קודם לכן בארץ. הלא כן? אנא כתבו והודיעו מתי. אני מחכה לכם כבר בכיליון עיניים.

מה אצלך ולטר? איך מצב הרוח בפריז כיום? והאם טוב ליהודים ולנו שפומפידו יעלה? (וכי שואלים אותנו?) אנא כתוב וספר על הקורות אתכם ואותך על החדשות. אני נורא צמאה לשמוע כל דבר ואין לך מושג כמה אני אסירת תודה כאשר המעטפה עם הציור הטורקיז מגיעה ובאמת תודה עליה.

ובינתיים מיטב איחולי.

שלך באהבה

מרים

בחברת הברון והברונית דה רוטשילד במהלך ביקור בפריז, 1964. (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

לזכרה

יום שבת, 26 בנובמבר 2016, כ"ה בחשוון תשע"ז, נפטרה מרים אשכול.
הלווייתה התקיימה כעבור יומיים, בחלקת גדולי האומה שבהר הרצל.

הלוויית מרים אשכול. (צילום: איתן וצלר, יד לוי אשכול)

נשיא המדינה ראובן ריבלין:

מרים אשכול, רעייתו של ראש ממשלת ישראל לוי אשכול, הייתה אישיות מיוחדת במינה, רבת פעלים ורבת עשייה. רבים מוותיקי הכנסת עוד זוכרים אותה כספרנית בספריית הכנסת וכאישה פעלתנית וחרוצה. מרים תיזכר כמי שעמדה בראש הוועד הציבורי להקמתו של בית הלוחם עבור נכי מערכת הביטחון ונשיאת האגודה להבנה ולידידות יהודית-ערבית. בשנותיה האחרונות התמקדה עשייתה בהנצחת זכר בעלה ראש הממשלה לוי אשכול ותרומתו לחיזוקה וביצורה של מדינת ישראל. יהיה זכרה ברוך.

ראש הממשלה בנימין נתניהו :

רעייתי שרה ואני מביעים צער עמוק על פטירתה של מרים אשכול ז"ל, שהייתה ידידתנו משך שנים רבות. מרים פעלה ללא לאות להקמת מרכז מבקרים לזכר בעלה, ראש הממשלה לשעבר לוי אשכול ז"ל, מרכז שעתיד להיפתח בקרוב. אנו מאוד מצטערים על כך שהיא לא תזכה לחנוך את המקום עליו עמלה כל כך קשה. יהי זכרה ברוך.

יושב ראש הכנסת יולי אדלשטיין:

מרים אשכול, רעיית ראש הממשלה לוי אשכול שהלכה לעולמה אתמול, הייתה אשה מיוחדת במינה. כשהכירה את רה"מ השלישי שלנו הייתה ספרנית צעירה בכנסת והמשיכה למלא תפקיד זה גם כרעייתו במקביל להיותה מזכירתו האישית, עד פטירתו. מאז עסקה בהנצחתו ובפעילות ציבורית ענפה. יהיה זכרה ברוך

מפלגת העבודה:

מרכינים ראש על לכתה של מרים אשכול ז"ל, אלמנת ראש הממשלה השלישי ומנהיג מפלגתנו לוי אשכול ז"ל.

תנחומינו למשפחה, לידידיה ולמוקירי זכרו של לוי אשכול ז"ל.

ח"כ יצחק הרצוג, יו"ר המפלגה

ח"כ חיליק בה, מזכ"ל המפלגה

תערוכת יד לוי אשכול במשכן הכנסת, 2015. (צילום: דוברות הכנסת)

— בשורות מכפר מנדא —

הגב' מרים אסתר
ירושלים

פלאח טאהא
כפר-מנדא
3.11.1971

ר"ה הגב' מרים אסתר הנכבדת
שלום רב:

אני פלאח טאהא תושב כפר-מנדא. נולדתי
ב'ט"ז חס' תרנ"ט ומפניי בתי 15 נפטרה
לפני שבעה שנים נתיק' הלא תואר בתי
יחלה באיברי המוחיים בלפני' תואר במחלת
הזיק' אסתר ז"ל תושבת הגב' מרים זקנת'
לאחר חזרה מירושלם אל שוק, להג' של
אשרי תואר המוחיים הזיק' אסתר ז"ל ככדי
תאמר בשל' ושלום באצטני' עם השכנים
יחלה באיברי המוחיים בלפני' קראתי לתלמי
פולק' אל של' הגב' אלה-מאיר תואר תושבת
יחנת' בשתיי' הלא תואר באיברי תואר המוחיים
הגב' אלה-מאיר הנכבדת תואר המוחיים הזיק' הזיק'
אסתר ז"ל. ועם תחילת קצורה שאין המוחיים
בין ערבי' ויריבי' ואתני' חבני' כשאת' בפי' ו-
קראויות קרובים ייריבים חיים ביחד בלי שום
הבדל-משפחתי או דתית.
בסוף אתני' מתלמים בלפני' חיים עד שם
ואתני' הנכבדני' הרבה כפר-מנדא מתכנים לתקוין

בכבוד רב

פלאח טאהא

הערות - מתכנים לתשענ"ט.

לכ' הגב' מרים אשכול הנכבדת

שלום רב:

אני פלאח טאהא תושב כפר מנדא. נושא ת"ז מס' ----- מפרנס משפחה בת 15 נפשות.

לפני שבועיים נתן לי האל תואם בנות ומרוב האהבה הטמונה בלבנו לראש הממשלה מר לוי אשכול ז"ל ולאשתו הגב' מרים קראנו לאחת מהם מרים על שמך, שמה של אשת ראש הממשלה מר לוי אשכול ז"ל כזכר לאדם שפעל לשלום באזורנו עם השכנים.

ומרוב האהבה הטמונה בלבנו קראנו לשנייה גולדה על שם הגב' גולדה מאיר ראש הממשלה.

ובחרנו בשמות האלה מרוב האהבה לראש הממשלה הגב' גולדה מאיר הנכבדת ולראש הממשלה מר לוי אשכול ז"ל. וגם להראות לעולם שאין הבדל בין ערבי ויהודי ואנחנו במדינה הזאת הדמוקרטית ערבים ויהודים חיים ביחד בלי שום הבדלה גזענית או דתית.

בסוף אנחנו מאחלים לך חיים עד 120 ואנחנו בכפרנו הערבי כפר מנדא מחכים לביקורך.

בכבוד רב

פלאח טאהא

מחכים לתשובתכם.

....

”אני שילמתי ומוכנה לשלם את מחיר
היותי רעייתו של אשכול. האמן לי, לכל
דקה ושנייה במחיצתו, היה ערך ואושר
שלא רבים זכו לשכמותם”

~ מרים אשכול, אוגוסט 1977

....

